

Marx'ın *Kapital*'inde Diyalektik ve Bilim*

Daniel Little

Çeviri: Nazlı Ertuğrul

Son yıllarda Marx'ı konu edinen çalışmalar, Marx'ın bilim kavramının özelliği üzerinde yoğunlaşmıştır.¹ Bu tartışmada özellikle bir konu ağır basmaktadır: Marx'ın çalışmasının ampiristik sosyal bilimle benzerliği. *Sosyal Bilimler Felsefesi (Philosophy of the Social Science) Dergisi* nin son sayılarından birinde Richard Hudelson, Marx'ın biliminin ampiristik yorumu lehine bir yazı yazmış ve fikirleri James Farr tarafından sorgulanmıştır.² Marx'ın ampiristik olarak yorumlanmasına ilişkin önemli bir engel Marx'ın sisteminde diyalekti-

* Alındığı kaynak: "Dialectics and Science in Marx's *Capital*", **Philosophy of Social Sciences**, 17 (1987) ss. 197-220

¹ Örneğin, Terrell Carver, 'Marxism and Method' ed. Terence Ball ve James Farr, **After Marx**, Cambridge 1984; Derek Sayer, **Marx's Method**, Atlantic Highlands, N.J. 1979; Jon Elster, 'Marxism, Functionalism and Game Theory', **Theory and Society**, 11, 1982; ve Russell Keat and John Urry, **Social Theory as Science**, London 1975 başlıklı eserlere bakınız.

² Richard Hudelson, 'Marx's Empiricism', **Philosophy of the Social Sciences**, 12, 1983, 241-53; James Farr, 'Marx No Empiricist', **Philosophy of the Social Sciences**, 13, 1983, 465-72. Ayrıca bakınız: James Farr, 'Marx and Positivism' Ball and Farr, **After Marx**, s. 217-34.

ğin konumudur: Marx'ın yönteminin ağırlıklı olarak Hegel'in diyalektik mantığına dayalı olduğunun iddia edilebildiği ölçüde, ampiristik yorum imkansız olacaktır, çünkü Hegel diyalektiği, kuramın ampirik araştırma değerlendirmesine dayalı olmayan a priori bir yöntemi benimser. Bu makalede, Marx'ın yönteminin diyalektik değil de ampirik incelemeye dayandırıldığını göstermeye çalışarak Marx biliminin ampirik yorumundan yana olacağım. Marx'ın sadece yirminci yüzyıl ampirisist bilim felsefesinde revaçta olmuş yöntemine görüşler yüklediği için Hudelson'ın yorumunu anakronistik olmakla eleştiren Farr'ın suçlaması üzerinde de duracağım. Bu suçlamanın, bilim felsefesinin temel görevinin yanlış yorumlanmasına yani bilim adamlarının kuramsal ve ampirik çalışmalarında örtük bilimsel akılcılık standartlarının yeniden düzenlenmesine bağlı olduğuna inanıyorum.

Marx'ın bilimini anlamak için diyalektiğin önemli olduğunu savunanlar –örneğin Lenin³, Lukacs⁴ ve Ernest Mandel⁵– genellikle Marx'ın diyalektik bir araştırma yöntemi izlediğini ifade ederler: yani Marx'ın kapitalist toplum analizi, Hegel felsefesinden alınmış diyalektik akıl yürütme ilkelerince yönlendirilmiştir. Lenin'in görüşleri bu düşünceyi savunanların temsilcisidir:

Marx *Kapital*'inde burjuva (meta) toplumun en basit, en sıradan ve temel, en yaygın ve günlük ilişkisini analiz eder.... Bu çok basit olguda ... analiz, modern toplumun *bütün* çelişkilerini (ya da bütün çelişkilerin kaynaklarını) göz önüne serer. Bunu takip eden yorum, bu çelişkilerin ve bu toplumun başlangıcından sonuna tek tek parçala-

³ 'Hegel'in Mantık'ını baştan sona okuyup anlamadan Marx'ın Kapital'ini ve özellikle ilk bölümünü tamamıyla anlamak imkansızdır'. (V.I. Lenin, 'Philosophical Notebooks' (ölümünden sonra yayınlandı.), ed. Robert Tucker, *The Lenin Anthology*, New York, 1975, s. 639)

⁴ 'Marx, Hegel yönteminin yani diyalektiğin ilerici bölümlerini benimseyerek, kendini Hegel'in takipçilerinden ayırmakla kalmayıp Hegel'in felsefesini de ikiye bölmüştü.' (Georg Lukacs, 'What is Orthodox Marxism?', *History and Class Consciousness*, Cambridge 1971, s. 17)

⁵ 'Kapital, Marx tarafından kendi temel çalışmalarına uygulanan bilgi yöntemini yani materyalist diyalektik yöntemini açıkça hatırlatma amacı taşır'. (Ernest Mandel, 'Introduction', *Karl Marx, Capital I*, London, 1976 içinde, s. 17)

rının toplamında gelişmesini (hem büyüme hem de hareket) açıklar.⁶

Bu açıklamaya göre, kapitalist toplumun 'temel çelişkisi' bir kez belirlendiğinde, modern toplumun büyümesi ve gelişimini, kapital, emek, meta vs. gibi kavramların kavramsal veya mantıksal analizi yoluyla çıkarsamak olasıdır.

Ancak bu görüş Marx'ın sisteminin bilimsel duruşuna ciddi bir engel teşkil eder, çünkü Hegel'in diyalektik mantığı, ampirik araştırmadan çok mantıksal analize dayalı *a priori* bir araştırma yöntemidir. Ve gerçekten de Marx'ın eserlerine ilişkin görüş bildiren E. P. Thompson⁷, Benedetto Croce⁸ ve Sidney Hook⁹ gibi çeşitli yazarlar, Marx'ın diyalektik yöntem kullanmasının, Marx'ın akıl yürütmesinin bilimsel değil felsefi oluşunu gösterdiğini savunurlar. Eğer geçerliyse, bu eleştirilerin önemli bir yaptırımı olabilir. Marx'ın kapitalizm çalışmasında diyalektik bir yöntemi izleyebilmesi için, kapitalist üretim tarzının ampirik özelliklerinin *a priori* mantıksal analize dayalı olarak (örneğin sermaye kavramı ya da kapitalist üretim tarzı kavramına dayalı olarak) ortaya çıkmasının mümkün olduğuna inanması gerekirdi. Böyle bir yöntem, Marx'ın sistemini bir bilim çalışması duruşundan hariç tutardı, çünkü bu, tarihsel olarak belirli bir sosyal olgunun ampirik analizine dayalı olmaktan çok spekülasyonlu bir çalışma olurdu. (Marksist kurama dair böyle 'kavramsalcı' bir yaklaşımın son örneği Hindess ve Hirst'in makalelerinde bulunabilir.)¹⁰

⁶ V.I. Lenin, **On the Question of Dialectics**, Moscow 1980, s. 11-12.

⁷ 'Sermaye (kapital) bir kez yazıya döküldüğünde, kendi gelişimi kategori içinde varolan mantık tarafından belirlenir'. (E. P. Thompson, **The Poverty of Theory and Other Essays**, New York, 1978, s. 61)

⁸ 'Marx'ın benimsediği mantıksal yöntem, özünde ve organik olarak Hegelci bir yöntemdir; Hegelci diyalektiği benimsemiş ve uygulamıştır ..., ve böylece sisteminin sağlamlığı ve yararlılığını tehlikeye atmıştır'. (Benedetto Croce, **Essays on Marx and Russia**, New York 1966, s. 22)

⁹ Sidney Hook, **From Hegel to Marx**, Ann Arbor 1962, s. 60ff.

¹⁰ '*Kapital*'de, üretimin yani kapitalist üretim tarzının genel yapısının belli bir farklı tarzı kavramının üzerinde titizlikle durulduğunu görürüz.... Üretimin belirli bir tarzına ilişkin kavramın geçerliğine dair kanıtımız, (dolaylı yoldan Marx'ın da kanıtı) ... üretim ilişkilerinin belirlenmesini, üretimle ilgili güçlerin çıkarsanmasını ve ilişkilerin ve güçlerin birbirine bağlı bir bütünlük oluşturduğunun göz

Şüphesiz Marx'ın olgunluk dönemi çalışmalarının belli bir oranda Hegelci dili ve kavramlarını kapsadığı doğrudur. Marx *Kapital*'de 'Kendimi açıkça onun gibi güçlü bir düşünürün [Hegel] öğrencisi olarak kabul ettim ve hatta değer kuramıyla ilgili bölümde arasına ona has anlatım tarzına kur yaptım'¹¹ diye yazar. Marx aynı pasajda diyalektik yöntemden övgüyle sözeder: 'Diyalektiğin Hegel'in ellerinde gizemli bir hal alması sorunu, yine de Hegel'in, diyalektiğin, genel hareket formlarını anlaşılır ve bilinçli bir tarzda ele alan ilk kişi olmasını hiçbir şekilde engellemez. Diyalektik Hegel'de başaşağı durur. Gizemli kabuğun içindeki akılcı çekirdeği keşfetmek için bu durum ters yüz edilmelidir.' Böylece, *Kapital*'in ampirik bir çalışma değil Hegelci tarzda materyalist bir felsefe çalışması olduğu yolundaki argümana ilişkin birtakım verilerimiz oldu. Bu diyalektik fikirler daha derinlere giderse işimiz biraz zorlayıcı olacaktır. Ancak bundan sonraki bölümde Marx'ın, diyalektik mantığın tarihte veya sosyal bilimlerde bir araştırma yöntemi olarak kullanımına uzlaşmaz bir biçimde karşı olduğuna değineceğim. Diyalektik yöntem olsa olsa sosyal değişimin doğası hakkında oldukça soyut bir ampirik hipotezdir. Bu nedenle, ortodoks ampiristik sosyal bilimle temel bir uzlaşma içinde olan Marx'ın bilimsel yönteminin yorumuna giden yolu temiz bırakmayı ümit ediyorum. Marx kapitalizmin ampirik verilerinin ayrıntılı işlemleriyle ilgili çalışmalarına başladığında Hegelci geçmişini geride bırakmıştı.

Spekülatif Bir Yöntem Olarak Diyalektik

Konuya Hegel'in diyalektik mantığının alanına ilişkin temel iddialardan bazılarını kısaca gözden geçirerek başlayalım. Hegel nedenin çekirdeğinin, belirli temel mantıksal fikirlerin katı gelişimi yoluyla tarihin kaotik çeşitliliği içinde keşfedilmesinin mümkün olduğuna inanıyordu. Bu nedenle *Mantık Ansiklopedisi*'nde (*Encyclopedia Logic*) şöyle yazmıştı: 'Felsefi bilimin en ulvi ve nihai amacının, öznel ve nesnel neden arasında bir uyum yaratma yoluyla insanın kendi bilinciyle oluşturduğu nedenle dünyadaki, diğer bir deyişle, gerçeklikteki neden arasında bir uzlaşma sağlamak olduğu düşü-

önüne serilmesini kapsar'. (Barry Hindess ve Paul Hirst, **Pre-Capitalist Modes of Production**, London 1975, s. 6, 18)

¹¹ Marx, **Capital I**, s. 102-103.

nülebilir'.¹² Tarih felsefesi üzerine verdiği ders notlarında şöyle yazmıştı: 'Felsefi yöntem ilk başta tuhaflığıyla bizi sarsabilir. Ancak düşüncenin tek gerçeklik ve varoluşta en üstün etmen olduğunu kabul etmeyen herhangi biri, felsefi yöneme dair herhangi bir yargıyı es geçmek konumunda değildir'.¹³ Dolayısıyla tarih felsefesinin amacı tarihsel süreçte örtük mantığı ortaya çıkarmaktır:

Dünya tarihi, Tin'in özgürlük bilincinin gelişmesinin ve bunu takiben özgürlüğün farkına varmasının tarihidir. Bu gelişme yavaş bir ilerleme, özgürlük kavramının kapsadığı gibi bir dizi somut farklılaşmaya delalet eder. Genel olarak kavramın mantıksal hatta diyalektik doğası, tamamen soyut gelişim ihtiyacı, Mantık içinde ele alınır.¹⁴

Bu girişim temelde mantıksal ya da kavramsal incelemenin, yerini ampirik araştırmaya bıraktığı *a priori* bir girişimdir: 'Amacımız bu maddeyi anlamak olmalı ve bunu gerçekleştirebilmek için de akılcı bir bilince sahip olmalıyız.... Açıkça söylemek gerekirse'felsefe, Idea'yı önceden varsaydığı müddetçe *a priori* bir yöntem izler. Ancak Idea şüphesiz oradadır ve mantık Idea'nın varlığından emindir'.¹⁵ Bu durumda diyalektik yöntem temelde kavramsal bir yöntem gibi görünüyor. Buna göre varolan gerçeklere dayalı koşullar, belli temel kavramların mantıksal analizine dayandırılarak ortaya çıkarılabilir (örneğin Hegel için varolma kavramı ya da Lenin'in *Kapitali* yorumlayışına göre meta kavramı).

Marx, tarih felsefesinde diyalektik adına bu iddiaları nasıl cevaplandırdı? 1840'ların başlarından itibaren Marx, ampirik araştırma zahmetine girmeden gerçek doğruların keşfine izin veren bir 'felsefi yöntem' nosyonunu keskin bir dille eleştirmiştir. Marx'ın, Hegel'in *Hukuk Felsefesi* üzerine eleştirisi, diyalektik açıklamaya ilişkin tavrının ana temalarını ortaya koyar. *Hukuk Felsefesi*, modern toplumun gelişimini, *Mantık*'ın mantıksal hareketine uyan akılcı bir gelişim olarak sunmaya çabalar.¹⁶ Marx *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleş-*

¹² G. W. F. Hegel, *Hegel's Logic, Part One of the Encyclopedia of the Philosophical Sciences (1830)*, Oxford 1975, s. 10, 8.

¹³ G. W. F. Hegel, *Lectures on the Philosophy of World History*, Cambridge 1975, s. 28.

¹⁴ G. W. F. Hegel, *Reason In History*, Indianapolis 1953, s. 78-79.

¹⁵ Hegel, *Lectures on the Philosophy of World History*, s. 30.

¹⁶ 'Sonuçta bu kitap, devletin bilimini kapsadığı gibi devleti özünde mantıksal bir şey olarak kavrama ve betimleme girişiminden başka bir şey değildir.... Hukuk bilimi felsefenin bir bölümüdür.

tiris'nde, tarihsel olgunun ampirik özelliklerini Idea'nın diyalektik gelişiminden çıkarsama çabasını kınamıştır. Örneğin eleştirinin başlarında Hegel'in aile ve sivil toplum kategorilerini akıl Idea'sından "türetmesi"ni ele almış ve bu çabayla bir tür 'mantıksal, panteistik mistizm' olarak dalga geçmiştir. 'Gerçeklik kendi içinde değil başka bir gerçeklik içinde düşünülür. Sıradan ampirik dünya kendi aklıyla değil buna yabancı başka bir akılla yönetilir'.¹⁷ Mantığı ampirik olguya empoze etme (yani bu olgulara sebebiyet veren Aklın gelişimini keşfetme) çabasının sonucu açıklamanın düzmece bir benzerini yaratmaktır: akılcı olana başvurmak sadece biçimseldir, gerçekte varolanın raslantısal ampirik özellikleri analiz ya da açıklama dikkate alınmaksızın sunulur. 'Böylece ampirik gerçeklik nasılsa öyle kabul edilir; hatta akılcı olduğu bile iddia edilir. Ancak ampirik gerçeklik kendi nedeninden dolayı değil ampirik varoluşundaki ampirik olgunun kendinden başka bir anlamı olmasından dolayı akılcıdır. Başlangıç noktası konumundaki gerçek böyle değil mistik bir sonuç olarak görülür'.¹⁸

Marx, Hegel'in tarih felsefesinin eleştirel olmayan bir pozitivistliğe bağlı olduğu temasına birçok kez değinmiştir: Hegel'in analizini gerçek bir içerikle sunabilmesi için devletin belirli özellikleri hakkındaki varsayımları sistemine gizlice sokması gereklidir. Marx *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda bu teşhisi Hegel'in *Fenomenoloji*'sine uygular: '*Fenomenoloji*'de Hegel'in son çalışmalarının eleştirel olmayan pozitivistliği ve aynı derecede eleştirel olmayan idealizmi, felsefi çözülme ve ampirik dünyanın yeniden oluşturulması, hali hazırda üstü kapalı bir şekilde bulunabilir'.¹⁹ Ancak Hegel, amacı saf akılcı kategoriler altındaki devletin özelliklerini kapsamak olduğu için, bu ampirik materyale dair dikkatli, yoğun bir analiz yapamamıştır. 'Hegel, ampirik bir örnek olarak Prusya ya da modern toplumu (nasılsa öyle - kilit, stok ve silah) seçmiştir. Bu kategori kendi özel doğasını açıklayamasa da, bu kategorinin diğerleri arasında gerçekleştiren tek kategori olduğu söylenebilir'.²⁰

Dolayısıyla görevi, kavramdan Ýdea'yı geliştirmek ya da aynı şey olan, şeyin her an ortağa çıkabilecek kendi gelişimine bakmaktır.' G. W. F. Hegel, *The Philosophy of Right*, Oxford 1969, s. 11, 14.

¹⁷ Karl Marx, *Early Writings*, London 1974, s. 61,62.

¹⁸ A.g.e., s. 63.

¹⁹ A.g.e., s. 384-85.

²⁰ A.g.e., s. 109; ayrıca bakınız: s. 63, 105.

Ayrıca Marx Hegel'in diyalektik 'akıl yürütmesi'nin hiçbir surette bir akıl yürütme biçimi olmadığını savunmuştur; Hegel'in akıl yürütmesi mantıksal ihtiyacı öncüllerden sonuçlara aktaramaz. Nitekim Marx, Hegel'in devletin unsurlarını organik bir sistem modeline uyarılma çabasını ele alırken şöyle yazmıştır: "Bundan dolayı" kelimesinin kullanımını mantıksal katılık, çıkarsama ve argüman geliştirme yanılması doğurur. Bunun yerine şöyle sormalıyız: neden "bundan dolayı"? "Devlet organizmasının farklı üyelerinin" "kendi işlevleriyle ve eylem alanlarıyla farklı güçler" oldukları gerçeği ampirik bir olgudur; ancak eğer böyleyse, bu bizi sözü edilen güçlerin bir "organizma"nın üyeleri olduklarına dair felsefi doğrulama sonucuna nasıl ulaştırır?"²¹ Marx, Hegel'in devletin karakterini ele alışını özetlerken şöyle yazmıştır: 'Somut yargıları çıkarırsak..., karşımızda *Mantık bölümü*nü buluruz.... Nitekim, *Hukuk Felsefes*'nin tamamı *Mantık* bölümündeki bir parantezden daha fazla bir şey değildir'.²²

Yukarıda değinilen bu alıntılar, Marx'ın *Hukuk Felsefes*'inde kapsanan inceleme yöntemini temelden reddettiğini gösterir; ve bu yöntem diyalektik yöntemdir. Marx, Hegel'in akıl yürütme tarzının gerçekte tümdengelim gücüne sahip olmadığını; ve soyut kavramların saf analizinden gerçek ampirik ve tarihsel sonuçlar çıkarmaya çalıştığı gözönüne alındığında bu tarzın tümdengelim gücüne *sahip olamaya-çağını* düşünmüştür. Marx'a göre, felsefi akıl yürütme ampirik gerçekliği yeniden oluşturamaz; tam tersine tarihsel açıklama ampirik araştırmaya dayalı olmalıdır. Bu sadece Hegel'in metafiziğini –Hegel'in Mantığın Gerçeklikten daha temel olduğu görüşü (Hegel'in idealizmi)–reddetmek olarak değil Hegel'in gerçek –tarih, modern devletin doğası vb.– hakkında sonuçlara vardığı araştırma yöntemini reddetmek olarak algılanmalıdır. Nitekim bu eleştiriler sadece Hegel'in vardığı felsefi sistemin değil araştırmının diyalektik yönteminin reddidir.

Felsefi yöneme dair bu eleştirinin temelleri Marx'ın bu dönemde yazdığı diğer eserlerde de bulunabilir. Marx *Kutsal Aile*'de diyalektiğin kavramsal özelliklerini, örneğin saf kavramsal analiz yoluyla doğa ya da toplum hakkında gerçek bilgiye varma çabasını eleştirmiş ve bu düşünce

²¹ A.g.e., s. 67

²² A.g.e., s. 73-74.

sisteminin yetersizliğini göstermek amacıyla kapsamlı bir örnek vermiştir:

Gerçek elma, armut, çilek ve bademlerden genel 'Meyve' fikrini oluşturursam, hatta daha ileri gider ve gerçek meyveden çıkarsanan, benim dışımda varolan bir varlık olan soyut 'Meyve' fikrimin, armut, elma vs.'nin gerçekten *doğru* özü olduğunu *düşünürsem*; bu durumda *spekülatif* felsefe *dilinde* 'Meyve'nin armut, elma, badem vs.'nin 'esasî' olduğunu söylerim. Ancak filozof meyvelerin varlığını spekülatif bir yolla açıkladığında *sıradışı* bir şeyler söyler. 'Meyve' fikrinin akılda gerçek olmayan yaratımından gerçek doğal nesnelere, elma, armut vs. yaratarak bir mucize gerçekleştirir.²³

Marx'ın bu kavramsal analiz sürecine ilişkin görüşüne göre, bu süreç tamamen anlamsız bir süreçtir ve belirli meyve çeşitlerinin doğasına dair gerçek bilgiye ulaşmayı sağlayamaz. Bunun yerine gerçeğin neden kategorileri altında sınıflandırıldığı yolunda düzmece bir hisse kapılmamıza neden olur. Marx bu örneğin Hegelci diyalektiğin somut olgulara uygulandığı bütün durumları nitelediğini öne sürer: 'Hegel sıklıkla spekülatif sunum içinde şeyin kendisini kapsayan gerçek sunumlar verir. Spekülatif akıl yürütme içindeki bu gerçek akıl yürütme okuyucunun spekülatif akıl yürütmeyi gerçek ve gerçeği spekülatif gibi algılamasına yol açar'.²⁴ Bu nokta, Marx'ın Hegel'in eleştirel olmayan pozitivizminde değiştiği aynı noktadır: Hegel'in analizinde gerçek bir içerik varsa bu içerik analize gizlice sokulmuş ve yalın mantıksal akıl yürütmenin sonuçlarıymış gibi görünmesi sağlanmıştır.

Marx *Alman İdeolojisi*'nde diyalektik felsefeye alternatif olarak daha özel bir tanımlama önererek bu eleştirisinin kapsamını genişletmiş ve varolan materyal koşulların ampirik analizine dayalı bir yöntem geliştirmiştir. Burada Marx, Genç Hegelcileri (Bauer, Strauss, Feuerbach, Stirner, vs.) şu ifadeyle eleştirmiştir: 'Alman eleştirisi ... felsefe alanından asla vazgeçmemiştir. Araştırmalarının tamamı, genel felsefi öncülleri araştırmak yerine belirli bir felsefi sistemin yani Hegel sisteminin toprağında yeşermiştir. Sadece cevaplarında değil sorularında da mistifikasyon vardır'.²⁵

²³ Karl Marx and Frederick Engels, *The Holy Family*, Moscow 1975, s. 72-75.

²⁴ *A.g.e.*, s. 76.

²⁵ Karl Marx and Frederick Engels, *The German Ideology*, New York 1970, s. 40.

Burada suçlamanın özü, bu sistemlerin felsefi bir araştırma yöntemine dayanmaya devam etmesi ve bu tarz bir yöntemin *a priori* ve spekülatif olmasıdır. Buna karşılık Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nde belirli materyal gerçeklere dayalı bir yöntem talebinde bulunmuşlar; ve bu gerçeklerin sadece somut ampirik araştırma yoluyla ortaya çıkarılabileceğine değinmişlerdir. 'Başlangıç noktamız olacak öncüller, raslantısal şeyler ya da dogmalar değil soyutlamanın sadece tasavvur ederek yapılabileceği gerçek öncüller olacaktır... Böylece bu öncüller tamamen ampirik bir yolla doğrulanabilecektir'.²⁶ Birkaç sayfa sonra 'Ampiristik gözlem her bir örnek için, sosyal ve politik yapının üretimle bağlantısını ampirik olarak ve mistifikasyona ve spekülasyona izin vermeden yapmalıdır'²⁷ diye yazarlar. Marx ve Engels *Alman İdeolojisi* kitabı boyunca kendi yöntemlerini Genç Hegelcilerin yönteminden şu temellerde ayırmışlardır: Genç Hegelciler felsefi ve spekülatif bir yöntem izlemeye devam ederken Marx ve Engels ampirik araştırmanın materyal koşullara dayandırıldığı bir yöntemi izlemişlerdir. Bir araştırma yöntemi olarak diyalektik mantık fikrini bir kenara bırakmadan bu pasajları herhangi bir şeymiş gibi okumak güçtür.

Son olarak Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*'nde, Proudhon'un politik ekonomisine ilişkin eleştirilerini ele alalım. Bu tartışma şu anki bağlamda özellikle önemlidir, çünkü Proudhon politik ekonomiyi diyalektik araştırma ve açıklama yöntemine dayandırmaya çalışmış ve Marx böyle bir bilim olasılığını kesin bir dille reddetmiştir. 'Hegel din, hukuk vs. için ne yaptıysa, Proudhon da politik ekonomi için aynı şeyi yapmaya çalışmıştır'.²⁸ Marx Proudhon'un yöntemini şöyle tanımlar: 'Eğer birisi mantıksal kategorilerde her şeyin özünü bulursa, kişi hareketin mantıksal formülünde sadece her şeyi açıklamakla kalmayıp şeylerin hareketine de işaret eden *mutlak yöntemi* bulduğunu düşünür'.²⁹ Nitekim Proudhon'un projesi, politik ekonomi kategorilerinin Hegel'in *Mantık*'ından türetilen soyut mantıksal bir sisteme uyarlanması ve daha sonra bu sistemden çıkarılabilecek ekonomi ilkelerinin oluşturulması olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşıma ilişkin yorumu, Marx'ın, bu tekniğin bilimsel araştırma tekniği olarak tamamıyla düzmece olduğunu düşündüğünü

²⁶ A.g.e. , s. 42.

²⁷ A.g.e. , s. 46.

²⁸ Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, Moscow 1971, s. 107.

²⁹ A.g.e., s. 107.

açıkça gösterir. Yine burada da Marx'ın diyalektiğin spekülâtif, *a priori* bir analiz aracı olduğu yolundaki eleştirisi sert ve merhametsizdir. 'Kategorilerinin kuramsal açıklamadan başka bir şey olmadığı üretim ilişkilerinin tarihsel hareketinin peşine düşmeyi bıraktığımız anda, bu kategorilerde gerçek ilişkilerden bağımsız fikirlere, anlık düşüncelerden başka bir şey görmek istemediğimiz anda, bu düşüncelerin kökenini saf aklın hareketine yüklemek zorunda bırakıyoruz.... Ya da Yunan terimleriyle söylersek, elimizde tez, antitez ve sentez var'.³⁰ 'Bu yöntemi politik ekonomi kategorilerine uygulayın, elde edeceğimiz şey politik ekonomi mantığı ve metafiziği olacaktır'.³¹

Proudhon'un felsefi kavramların analizi yoluyla tarihsel gelişmelerin iç mantığını ortaya çıkardığı diyalektik yöntemine karşı Marx kapsamlı bir ampirik ve tarihsel araştırma yöntemi tanımlar: 'Kendi kendimize neden belirli bir ilkenin başka herhangi bir yüzyılda değil de onbirinci ya da onsekizinci yüzyılda ortaya çıktığını sorduğumuzda, ister istemez insanların onbirinci yüzyılda nasıl olduklarını, onsekizinci yüzyılda nasıl olduklarını, tek tek ihtiyaçlarının neler olduğunu, üretici güçlerini, üretim tarzlarını –kısaca, insanlar arasında tüm bu varoluş koşullarından kaynaklanan ilişkilerin neler olduğunu– araştırmak gereğini hissederiz'.³² Nitekim Marx *Alman İdeolojisi*'nde diyalektik mantığın spekülâtif yöntemine alternatif olarak soyut ampirik bir yöntem önerir.

Sonuç olarak Marx, 1840'ların ortalarında kaleme aldığı yazılarda dikkatinin büyük bir bölümünü tarihsel bilgi ya da sosyal bilimler için bir araştırma yöntemi olarak diyalektik mantığın oturmuş bir eleştirisini yapmaya vakfeder ve Hegel'in diyalektiğinin –Hegel'in kendi ellerinde ve takipçilerinde– kaçınılmaz olarak spekülâtif ve *a priori* olduğu yargısına varır; Hegel diyalektiği ampirik araştırmaya değil mantıksal analize dayalıdır; ve Hegel diyalektiği gerçek tarihsel açıklamanın ilerleyebilmesinden önce somut ampirik araştırma lehine bilinçli olarak reddedilmelidir.

³⁰ A.g.e., s. 105.

³¹ A.g.e., s. 108.

³² A.g.e., s. 115.

Kapital'de Diyalektik Tartışması

Görünüşe göre, Marx'ın Hegel diyalektiğine dair eleştirileri, kendi kapitalist üretim tarzı analizinde benzer bir yöntem kullanmasını engellemiştir. Ve gerçekten de Marx, olgunluk dönemi yazılarında diyalektik terminolojiyi nadiren kullanmıştır. *Kapital*'de bulunabilecek tek belirgin diyalektik yöntem tartışması, Hegel yönteminin o meşhur 'başşağı' oluşunun betimlendiği ikinci baskıya Sonsöz'de yer almıştır. Bu tartışmanın analizi, bir önceki bölümde varılan sonuçları –Marx'ın spekülâtif diyalektik yöneme açıkça muhalif olan ampirik bir yöntemi uygun bulduğu sonucu– destekleyecektir. Marx yukarıda sözü edilen pasajda görüşlerini, bir Rus eleştirmen tarafından kaleme alınan sempatik bir *Kapital* eleştirisi etrafında toplar. Bu eleştirmen, Marx'ın kapitalist üretim tarzı için tarihsel olarak belirli 'hareket kanunları'nı ortaya çıkarma çabasına kısa fakat anlaşılır bir dille değinir. Daha sonra Marx şu yorumu yapar: 'Diyalektik yöntem dışında neyi tarif ediyor ki?'³³ Bu durumda Marx, yönteminin diyalektik olduğuna ilişkin görüşü onaylıyor görünmektedir. Ancak isterseniz Marx'ın bu yorumla ne demek istediğini bulmaya çalışalım. Marx öncelikle sunuş yöntemiyle araştırma yöntemi arasında bir ayırım yapmıştır:

İkinci yöntem, materyalin farklı gelişim biçimlerini analiz etmek ve içsel bağlantılarının izini sürmek için materyali ayrıntılı olarak ele almalıdır. Bu iş bittikten sonradır ki gerçek hareket uygun bir şekilde sunulabilsin. Eğer bu başarıyla gerçekleşirse, nesne-maddenin yaşamı fikirlerle yansiyorsa, bu durumda sanki *a priori* bir oluşumla karşı karşıyaymışız gibi görünür.³⁴

Bu pasajın açıkça gösterdiği gibi, inceleme yöntemi –sosyal oluşumun somut özelliklerinin ayrıntılı olarak incelendiği– ampirik bir yöntemdir. Araştırmacı, bu tarz ayrıntılı ampirik araştırma yoluyla 'içsel bağlantıları' –yani sosyal sistemin elemanları arasındaki nedensel, işlevsel ve kurumsal bağlantılar– ortaya çıkarabilir. Diyalektik düşüncenin devreye girdiği aşama sonuçların sunulması aşamasıdır: bu ampirik inceleme yoluyla ortaya çıkarılan materyal, uygun, düzenli bir sisteme oturtulur ve materyal, sosyal olgunun

³³ Marx, *Kapital I*, s. 103.

³⁴ A.g.e., s. 102.

gelişip değiştiği içsel dinamiği bütün çıplaklığıyla gözönüne serecek şekilde sunulur. Ancak görünüşte *a priori* gibi olan son yorum bir yanılsamadır: bu yorum, *a priori* mantıksal analizden değil ayrıntılı ampirik bir incelemeden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, bu pasaj Marx'ın diyalektik mantığa dayalı bir inceleme yöntemi izlediği fikrini desteklemez.

Nitekim burada Marx'ın kendi yöntemini tanımlarken kullandığı ifadeler, *Alman İdeolojisi* ve başka herhangi bir yerde savunduğu materyalist, ampirik temelli yöntemiyle tamamen tutarlıdır. Bu pasaj, araştırmacının, ortaya çıkarılacak sosyal süreçlere dair açıklamalar yapmaya çalışmadan önce sosyal oluşumun ampirik ayrıntı bolluğuna gömülmesini ve kendisini 'materyali ayrıntılarıyla ele almaya adanmasını' gerektirir. Bu süreçte 'diyalektik' bir şey yoktur, aksine süreci bir çeşit (aydınlanmış) ampirisizm olarak tanımlamak daha uygun olacaktır: süreç, ampirisizmin basit bir tümdengelim uyarlaması değil hipotezlerin ve kuramların geniş dağılımlı ampirik verilerle uyumluluğu açısından değerlendirilmesi gereken bir bakış açısidir.³⁵

³⁵ Hegelci dil ve diyalektik fikirlere dair dağınık örneklerin *Kapital*'de bulunabileceğini teslim etmek gerekir. Bu örnekler arasında; 'aslında varolan çelişkiler' nosyonunu ('Bir krizde mallar ve bunların değer formları olan para arasındaki antitez kesin bir çelişki düzeyine yükselir'. Marx, *Capital I*, s. 235ff.; ayrıca bakınız Karl Marx, *Capital III*, New York 1981, s. 357ff., 914); esas ve görünüş arasında yaptığı ayrımı ('Kapitalist üretimin aslında varolan kanunlarının, kapitalist bireylerin dışsal hareketlerinde kendilerini gösterişlerini ele almak niyetinde olmasak da ... şu kadarı açıktır: tıpkı ruhlar alemindekilerin görünen hareketlerinin sadece onların gerçek hareketlerine aşına olanlarca anlaşılabilir olması gibi, rekabetin bilimsel analizi de ancak kapitalin içsel doğasını anlayabilmemizle mümkündür'. Marx, *Capital I*, s. 433; ayrıca bakınız Marx, *Capital III*, s. 268-69, 338); kapital kavramının içsel mantıklı bir yapıya sahip olduğu ve emek gücü kavramıyla içsel olarak bağlantılı olduğu nosyonunu (Marx, *Capital III*, s. 139, 953ff.); niteliksel ve niceliksel değişim arasında yaptığı ayrımı (Marx, *Capital I*, s. 439ff.); nadir de olsa 'diyalektik' terimini kullanmasını ('Meta üretimi, aslında, varolan kendi kanunlarına bağlı olarak kapitalist üretimde daha fazla bir gelişmeye uğradığı ölçüde, meta üretiminin mülkiyet kanunları diyalektik bir ters çevrilmeye uğramalıdır, bu durumda da sözü edilen kanunlar kapitalist mülk edinme kanunlarına dönüşürler'. Marx, *Capital I*, s. 733-34); ve aslında *Kapital*'in birinci cildine ilave edilen bir kısım olan ('The Historical Tendency of Capitalist Accumulation - Kapitalist

Artık, Marx'ın Hegel'in diyalektiğine ilişkin meşhur yorumuna yani 'Diyalektik Hegel'de başaşağı durur. Gizemli kabuğun içindeki akılcı çekirdeği keşfetmek için bu durum ters yüz edilmelidir'³⁶ yorumuna dair bir açıklamada bulunabileceğimiz durumdayız. Mantıksal çekirdek ve diyalektiğin gizemli kabuğu nedir? Ve Marx, Hegel yöntemini hangi anlamda tersyüz edecektir? Yukarıda değinilen Sonsöz pasajı bu soruyu cevaplamamızı sağlar: Marx'ın diyalektik yöntem lehine konuşmasına yol açan şey, Hegel'in sosyal kurumların tarihselliği ve değişimin içsel dinamiklerine ilişkin görüşünü onaylamasıdır. '[Diyalektik yöntem] akılcı biçiminde ... tarihsel olarak gelişmiş her formu akılcı durumdaymış, hareketliymiş gibi görür ve bu nedenle geçici yönlerini de aynı şekilde kavrar'.³⁷ Marx'ın kastettiğine dair görüşüme göre, Hegel yönteminin akılcı çekirdeği, tarihsel ve sosyal süreçlerin içsel bir dinamiğe göre geliştiği ve bu dinamik bilgisine dayanarak tarihsel değişimin kesin analizini ve açıklamasını yapmanın olası olduğu ampirik hipotezdir. Ayrıca Marx, Hegel'in tarihsel değişimin gerçek çelişkiler yoluyla ilerlediği görüşünü açıkça kabul etmiştir. Bu tezler, tarihi kanunlarca idare edilen bir süreç olarak gösterir ve tarihsel değişikliklerin içsel çelişkilerin sonucu olarak geliştiğini savunur. Bu durumda Marx'a göre Hegel diyalektiğinin çekirdeği hiç de metodolojik değil aksine sosyal gerçekliğin karakterine gerçek bir kavrayışla bakmaktır. Bu tezler (her ne kadar oldukça yüksek düzeyde formüle edilmiş olsalar da) bağımsız ampirik hipotezlerdir.

Buna karşılık Hegel yönteminin mistik-kabuğu metodolojiktir –ve tehlikeli bir şekilde metodolojiktir. Hegel, yalnız *a priori* analiz, bu içsel dinamiğin anahtarının keşfine yarayacağı inancını taşıyordu. Bu varsayım, Marx'ın '*Hegel'in*

Birikimin Tarihsel Eğilimi'), reddin reddi açısından kapitalist birikim kanunlarının tanımı (Marx, *Capital I*, s. 929) sayılabilir. Marx'ın *Grundrisse'de* (Karl Marx, *Grundrisse*, London 1973, s. 88ff.) üretim, dağıtım, değiş tokuş ve tüketim arasındaki ilişkileri açıklarken diyalektik bir tarz kullandığı da iddia edilebilir. Fakat *Kapital'de*, kapitalist üretim tarzının bu yönlerinin tarihsel ve kurumsal özelliklerine dayalı bir analizin lehine bu kullanımdan vazgeçilmiştir (Marx, *Capital I*, s. 273ff.; Marx, *Capital III*, s. 1017ff.). Ancak bu örneklerle dair çarpıcı olan şey bunların varolmaları değil, *Kapital'de* çok nadir varolmalarıdır ve bu çalışmada gerçek açıklamalarda veya analizlerde hemen hemen hiç yer almamalarıdır.

³⁶ Marx, *Capital I*, s. 103.

³⁷ A.g.e., s. 103.

Hukuk Felsefesi Eleştirisi'nde ortaya koyduğu 'mantıksal mistisizm'di ve Marx'ın empatik olarak reddettiği felsefi yöntemin ta kendisiydi. Son olarak Marx'ın önerdiği tersyüz etme, fikirlerle başlamak ve maddi dünyayı düşüncelerde yeniden üretmeye çalışmak yerine, maddi dünya ile başlamak ve gerçek özellikleri yeterli biçimde tanımlanmış fikirlerle varmaya çalışmayı gerektirir. 'Benim için tam tersi doğrudur: ideal, insan aklında yansıyan ve düşünce biçimlerine dönüşen maddi dünyadan başka bir şey değildir'.³⁸ Bu durumda Marx'ın Hegel yöntemini tersine çevirmesi materyalizmdir; daha doğrusu bu bir ampirizm biçimidir çünkü temel olarak, maddi dünya bilgisinin ancak ve ancak somut ampirik ve tarihsel koşulların ayrıntılı, kesin araştırması yoluyla kazanılabileceğini öne sürer. Ampirik olguların bu tarz kesin araştırmasına uygun yöntemler nelerdir? Bu yöntemler, ampirik bilim yöntemleridir.³⁹

Bu düşünce doğrultusunda, diyalektik düşünce yalnızca Marx'ın sosyal süreçlerin doğası kavramıyla bağlantılı olarak Marx sistemine uygulanabilir. Marx'ın sosyal değişim görüşüne göre, toplumlar çelişkiler veya zıtlıklar yoluyla; üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki çelişki, sınıflar arası çelişki veya tek bir kapitalistin belirli bir ilgi alanıyla kapitalist sınıfın ortak ilgi alanı arasındaki çelişki yoluyla gelişir.⁴⁰ Ancak, topluma dair bu görüş, felsefi bir kuram değil, daha ziyade kapitalist toplumun gerçek çalışmalarının genişletilmiş ampirik analizinin bir parçasıdır. Ve kapitalist toplumun bu içsel çelişkilerini belirlemek için esoterik bir 'diyalektik akıl yürütme' biçimine ihtiyaç yoktur; aksine toplumun bu özellikleri düzgün ampirik araştırma yoluyla incelenebilir. Tarihsellik tezi *a priori* metodolojik bir ilke değil bağımsız ampirik bir hipotezdir. Sonuç olarak, bu pasajlar şimdiye kadar bahsi geçen genel görüşü destekler görünmektedir. Bu genel görüş, Marx'ın araştırma yönteminin

³⁸ A.g.e., s. 102.

³⁹ Marx'ın yönteminin bu tanımı, Mandel'in diyalektik doğrulamasıyla uyumludur. (Mandel, 'Introduction', Marx, *Kapital I*, içinde, s. 17-19)

⁴⁰ Allen Wood'un belirttiği gibi, '[Marx] Hegel'in gerçeklik görüşünü kabul etmekle birlikte, bu görüşün metafizik temellerini ve bunları izleyeceği düşünülen epistemolojik sonuçları reddeder. Marx'a göre dünya, gelişmeye yönelik içten gelen eğilimlerle karakterize edilen ve organik yapıda düzenli olarak radikal değişimlere maruz kalan organik olarak birbiriyle bağlantılı süreçler sistemidir'. (Allen Wood, *Karl Marx*, London 1981, s. 208)

görüş birliğiyle ampirik ve analitik olduğu ve diyalektik nosyonunun sadece sosyal değişimin doğası ve tarihsellik hakkındaki genel hipotezler düzeyinde yer aldığı görüşüdür.

Marx'ın *Kapital*'de diyalektiğe dair görüşlerini belirttiği açıklamalı tek pasaj, daha dikkatle okunduğunda, Marx'ın bu makalede savunulan diyalektik yöntemi hiçbir şekilde izlemediği; olsa olsa Hegel'den sosyal değişimin karakteri hakkında oldukça soyut ampirik hipotezler aldığı görüşünün doğrulandığı görülecektir. Bu hipotezler, son zamanların bilim filozoflarının⁴¹ bilimsel araştırma için önemli olarak nitelendirdikleri 'araştırma hipotezleri'nin özelliklerine sahiptir. Sözü edilen hipotezler, Marx'ın araştırmasını yönlendirmesine yardımcı olurlar, ampirik bir içeriğe sahiptirler ve hiçbir anlamda *a priori* doğrular değildirler.

Marx'ın *Kapital*'de değindiği açıklayıcı örnekleri incelemek de bu sonucu bir kez daha doğrular. Marx, sosyal sistemin fikirler ya da kavramlar mantığı ile yönlendirildiğini göstermek için bir çaba harcamaz; ve sosyal oluşumun soyut mantıksal kavramların analizine dayalı olarak gelişiminin 'gerekli' sürecini yeniden kurmaya çalışmaz. Kısaca temelde, felsefi argüman biçimlerinden yararlanmaz. *Kapital*'de uygulamalı çalışmasında yararlandığı araştırma araçları esoterik felsefi sistemlerden alınmamıştır.⁴² Bunun yerine, Marx'ın kapitalist üretim tarzı çalışması, geleneksel analiz araçlarına yani nedensel ve işlevsel analize, çeşitli kurumsal mantık biçimlerine ve matematiksel ekonomi analizine dayalıdır.⁴³

⁴¹ 'Yeni' bilim felsefesi, araştırma programı bağlamındaki araştırma hipotezlerine özel bir önem verir. (Bakınız: Thomas Kuhn, **The Structure of Scientific Revolutions**, Chicago 1970, özellikle Bölüm 5; Imre Lakatos, 'The Methodology of Scientific Research Programmes', Imre Lakatos ve Alan Musgrave (ed.), **Criticism and the Growth of Knowledge**, Cambridge, 1970, s. 133-38; ve Larry Laudan, **Progress and Its Problems**, Berkeley 1977, Bölüm 3.

⁴² Bu nokta Little'in makalesinde ayrıntılı olarak geliştirilmiştir: D. Little, 'Does Marx Have a Theory of Capitalism?', **The Social Science Journal**, 22, 1985, 65-87.

⁴³ Marx'ın olgunluk dönemi çalışmalarında diyalektiğin çok küçük bir rol oynadığına dair bu yorum son yılların literatüründe desteklenmiştir. Nitekim, D.-H. Ruben, 'Marx'ta diyalektik terminoloji hakkında çok önemli bir şey yoktur; diyalektik olarak söylenebilecek her şey başka sözcüklerle de söylenebilir.... Birçok Marksist,

Zorunluluk ve Kurumların Mantığı

Marx'ın sisteminin diyalektik bir yapıya sahip olduğu varsayımına ilişkin bir başka nokta, Marx'ın çeşitli sosyal değişim türlerine –sosyal sistemin 'içsel mantığı' fikri– yüklediği zorunluluk biçimleriyle ilgilidir. Marx, sistemin zorunlu bir ö-rüntüye göre geliştiğini gösteren kapitalist üretim biçimine dair bir izahat yapılabileceğine inanmıştı. *Kapital*'in ilk bas-kısının Önsöz'ünde bu noktaya açıklık getirmiştir. 'Esasen sorun, kapitalist üretimin doğal kanunlarından kaynaklanan sosyal antagonizmin yüksek ya da düşük gelişme derecesi değildir. Sorun, bu kanunların ta kendisidir, kaçınılmaz so-nuçlara doğru katı bir zorunlulukla işleyen eğilimlerdir.'⁴⁴ Temel kurumsal yapısı belirlendiğinde, belli bir gelişme ö-rüntüsü ortaya çıkar. Bu iddia, akılcı zorunluluğun sonucun-da belirli temel tarihsel süreçlerin –örneğin, özgürlük aş-aması olarak Reformasyon çağında bireyselciliğin ortaya çıkışı⁴⁵– oluştuğunu söyleyen Hegel'le paralel bir iddiadır. Ampirik düşüncüyü savunan bir sosyal analist bu tarz bir iddiayı reddetmelidir: bu nedenle Marx'ın 'zorunluluk' nös-yonunu kullanmasını başka bir şekilde yorumlamak daha uygun olacaktır.

Neyse ki, son yıllarda Marksizmi akılcı seçim kuramı, sosyal psikoloji, vs. gibi akımlardan çıkarılan 'mikrodayanaklar'la açıklama çabası yoluyla böyle bir alter-

problemleri büyüyle defetmek için "abrakadabra" sihrini ve türlü fasaryayı diyalektik terminolojiyle eşit derecede kullandığı için, ... birisinin... diyalektik dilden tamamen vazgeçtiğini görmek canlılık vericidir' diye yazar. (D.-H. Ruben, 'Marxism and Dialectics', John Mepham ve D.-H. Ruben, **Issues in Marxist Philosophy**, Cilt 1, Atlantic Highlands, N.J. 1979 içinde, s. 38) Benzer şekilde, Terrell Carver şöyle yazar: 'Marx'ın Hegel'e borcu geleneksel anlamda aşırı büyütülmüştür.... Marx'ın yönteminde diyalektik, politik ekonomide sivil toplumun anatomisini araştırmak için kü-çük fakat önemli bir rol oynar ve hiçbir şekilde çalışmasının anahtarı ya da özeti değildir'. (Terrell Carver, **Marx's Social Theory**, Oxford 1982, s. 45) Carver'a göre Marx'ın yönteminin diyalektik materyalizme dayalı olduğu görüşü, Engels'in *Kapital*'in yazımı sırasında ve sonrasında Marx'ın bilimini yeniden yapılandırmasından kaynaklanır.(Carver, 'Marxism as Method', s. 276ff. Ayrıca bakınız Carver, 'Marx, Engels and Scholarship', **Political Studies**, 32, 1984, 249-56)

⁴⁴ Marx, **Capital I**, s. 90-91.

⁴⁵ Hegel, **Reason in History**, s. 78-79.

natif bulunabilir.⁴⁶ Zira, Marx'ın tipik açıklamalarını ayrıntılı olarak incelersek, makrokanunları (örneğin, kapitalizmin hareket kanunu), bireysel seçim ve bu kanunların bütünü oluşturarak eylem koşullarıyla ilişkilendirmeye çalışan bir tür analize bağlı olduklarını görürüz. Marx'ın açıklamaları, bugün akılcı seçim kuramına dahil edilebilecek bir çeşit akıl yürütmeye dayalıdır: bireyi yönlendiren ve sınırlayan seçme koşullarının analiziyle ve daha sonra bireyin güdülerini ve fırsatları belirleyerek birey için optimal bir strateji geliştirmeyle ilgili bir disiplin.⁴⁷ Marx'ın tipik açıklamaları bu tarz bir analize dayalı açıklamalardır. Marx, hipotetik bir kapitalist (ya da proleter, mülk sahibi, vs.) için bir dizi güdüsel faktör ve eylem sınırlandırıcıları belirlemiştir. Bu sınırlandırıcılar (engelleyiciler), büyük ölçüde kapitalizmin ekonomik yapısını tanımlayan mülkiyet ilişkileriyle temsil edilir. Marx daha sonra bu seçim koşullarındaki bireye uygun en akılcı stratejilere dair bir sonuç çıkarmaya çalışır. Sonuçta Marx, bu yollarla akılcı davranan bir sürü bireyin toplam sonuçlarını ortaya çıkarmaya uğraşır ve keşfettiği bu hareket kanunları tam da akılcı birey davranışının sonuçlarının bütünüdür. Bu nedenle, Marx'ın kendi sosyal kanunları için önerdiği zorunluluk biçimi, sınırlandırılmış seçme koşullarındaki akılcı davranış düşüncesinden çıkarsanmış bir zorunluluk biçimidir.

Şimdi bu analiz tarzını daha ayrıntılı olarak inceleyelim. Marx'ın kapitalizmdeki teknik yeniliğe yönelik eğilime dair açıklamasını aklınıza getirin. Marx, işten tasarruf sağlayan teknik bir yeniliğin gömlek üretimine girmesinin *kapitalist birey için* nasıl bir sonuç doğurduğunu irdeler:

Bu nesnelerin kişisel değeri artık sosyal değerlerinden daha aşağıdadır.... Ancak bir malın gerçek değeri, kişisel değil sosyal değeridir.... Bu nedenle, eğer yeni yöntemi uygulayan kapitalist malını 1 şilinklik sosyal de-

⁴⁶ Örneğin, John Roemer, **Analytical Foundations of Marxian Economic Theory**, Cambridge 1981; John Roemer, 'Methodological Individualism and Deductive Marxism', **Theory and Society**, 11, 1982, 513-20; Elster, 'Marxism, Functionalism and Game Theory', s. 453-82; ve Philippe Van Parijs, 'Why Marxism Needs Microfoundations', **Review of Radical Political Economics**, 17, 1985, 72-94 makalelerini ele alınız.

⁴⁷ R. d. Luce and Howard Raiffa, **Games and Decisions**, New York 1958, ve Anatol Rapoport, **Two-Person Game Theory**, Ann Arbor 1966, akılcı seçim kuramı ve oyunlar kuramına ilişkin ana fikirleri sağlam bir temelle verir.

ğ erinden satıyorsa, malı, kişisel değerinin üzerinde, 3 pense satar ve böylece ekstra 3 penslik artı-değer kazanmış olur.... Bundan dolayı ... kapitalist birey, emeğin üretkenliğini artırarak malını ucuzlatma güdüsüne sahiptir.⁴⁸

Bu yorum, kapitalist bireylerin akılcı ve hedefe yönelik oldukları ve temel amaçlarının yatırımlarını en yüksek kârı verecek şekilde düzenledikleri gerçeğine bağlıdır. Rekabetçi bir pazarda bir yatırımın kârlılığı (kazançlılığı), bir yandan yatırımlarda kullanılan üretim sürecinin –esas randımanı veya verimliliği– teknik özellikleri ve öte yandan da bir bütün olarak sanayideki ortalama verimlilik tarafından belirlenir. Malın fiyatı, sanayinin ortalama verimliliği tarafından tespit edilir. Malı ortalama verimlilik düzeyinde üreten firmalar, ortalama düzeyde kazanç elde ederler; ortalama randımandan daha az üretenler düşük düzeyde kâr sağlarlar; ortalama verimlilikten daha fazla üreten firmaların kârları ise yüksek düzeyde olur. Bunun sonucunda her kapitalist, malı, ortalama verimlilikten daha yüksek düzeyde üretmesini sağlayacak teknik yenilikler arayışına girmek yolunda bir dürtüye sahiptir.

Marx bu yorumda, hipotetik kapitalisti yönlendiren dominant güdüyü –birim üretiminde ortaya çıkan artı-değer miktarını arttırma arzusu– gözönüne serer. Ardından artı-değer miktarını arttırmak için kullanılan olası stratejileri –örneğin, çalışma sürecinin yoğunlaştırılması, verimliliği arttıracak teknik yenilikler vs. – inceler. Ve belirli güdüleri olan akılcı bir birey olarak kapitalistin bu tür bir strateji geliştireceği ve üretim birimini buna göre düzenleyeceği sonucuna varır: kapitalist birey, ürününün maliyetini azaltacak teknik yenilikler peşine düşecektir. Böylece bu tarz analizin esası, hipotetik kapitalisti yönlendiren güdüleri ve kapitalisti etkileyen bireysel sınırlamaları (İşçileri köleleştirerek kâr oranını arttırmak olasıdır; ancak bu strateji yasalarca yasaklanmıştır) belirlemeye çevrilir. Sonuçta bu analiz, hipotetik kapitalist tarafından yapılacak tercihlere dair bir tahminde bulunur.

Marx'ın açıklamalarındaki bu tarz güdüsel etmenlerin merkeziliği, üretimin sosyal ilişkilerinin (mülkiyet ilişkileri) Marx'ın kapitalizm analizinde merkezi bir yer teşkil ettiği yolundaki geleneksel görüşe uygundur. Bu sosyal ilişkiler hem Marx'ın her sınıfı yönlendiren ilgi alanları kuramını hem

⁴⁸ Marx, *Capital I*, s. 435.

de her sınıf için strateji seçimini sınırlayan kurumsal yasaklara ve pekiştiricilere dair açıklamasını oluşturur. Bunun için Marx'ın kapitalizmin sosyal üretim ilişkileriyle ilgili yorumu açıklayıcı olarak temeldir; bu yorum kapitalist davranışın analizine uygun merkezi etmenleri belirler.

Marx'ın burada yaptığı analizin ikinci kısmı, analizin ilk bölümünde hipotetik kapitaliste yüklenen hareket biçimleri bütünü olarak sistem için tüm sonuçları ortaya çıkarma çabasını kapsar. Diğer bir deyişle, her kapitalist temelde aynı güdülerin ve kabaca aynı kurumsal sınırlamaların etkisi altında kalır; bu varsayımlara dayalı olarak, hipotetik aktöre yüklenen seçimleri yapan yüksek sayıda aktörün sonucu olarak ne tarz bir ortak (kollektif) örüntü ortaya çıkabilir? Bazı durumlarda bu analiz oldukça basittir. Her kapitalistin verimliliği artıracak teknik yenilikleri keşfetme arzusunda olduğu düşünülürse, bu durumda ortak sonuç bir bütün olarak ekonomideki işgücünün verimliliğini artırmak olacaktır. Ve bu artış ücret değerlerinde düşmeye yolaçacak; bu da artı-değer oranında artışa neden olacaktır. Diğer ortak sonuçlar bu kadar açık değildir. Örneğin, her bir kapitalist, kendi şirketinin kâr oranını artırmak için teknik yenilikler getirir. Ancak bu dürtünün ortak sonucu ortalama kâr oranında bir düşüştür (kapitalin organik oluşumuna katılanlardaki artış nedeniyle). Bu analiz biçimi modern kollektif seçim kuramıyla yakından ilgilidir.⁴⁹ bireysel hareketin belirli bir yapısının kollektif sonuçları nelerdir?

Bu temel analiz biçimlerini birleştirdiğimizde, saygın bir tarihi olan sosyal zorunluluk görüşüne varırız. Biçim olarak, Hobbes'un doğa durumu hakkındaki akıl yürütmesine benzer.⁵⁰ Hobbes akılcılık ve amaçlar konusunda basit varsayımlar üretir ve bireyler arasında bu amaçlara ulaşmak için rekabetçi bir çekişmenin olduğu bir grupta ortaya çıkan

⁴⁹ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Cambridge 1965. Bu kitap, kollektif ve bireysel ilgi alanları arasındaki çelişki üzerine yazılmış klasik bir metindir. Kenneth Arrow, **Social Choice and Individual Values**, New York 1963 ve A. K. Sen, **Collective Choice and Social Welfare**, San Francisco 1970. Bu kitaplar halkın karar verme sürecinde bireysel seçimlerin topladığı prosedürlerin analizini sağlar.

⁵⁰ Thomas Hobbes'un doğa durumunda akılcı insanlar hakkındaki varsayımlardan, tehlikede olma durumu hakkındaki sonuçlara ve toplamda ortaya çıkan savaş hakkındaki argümanı **Leviathan**'ın 13. Bölümünde yer alır.

sonuçları inceler. Bu tür yorumları, yapılandırılmış seçme koşullarında bağımsız sonuç arayışında olan akılcı bireyler tarafından yaratılmış 'kurumların mantığı'na dayandırılmış olarak tanımlayabiliriz. Bir toplum çeşitli güdülerle davranan çok sayıda insandan oluşur. Bu bireyler, eylemlerini sınırlayan ve kendilerini belirli yönlere çeken çok özel dürtülere ve koşullara maruz kalırlar. Büyük ölçekli sosyal örüntüler, bireylerin planlar yaptığı ve uyguladığı koşullar açısından açıklanabilir. Nitekim sosyal değişiklikler ve örüntüler birçok farklı bireyin davranışlarının sonucunu gösterir. Bir koşul, bir örüntünün ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde kişinin davranışlarını şekillendirme eğiliminde olan bir sınırlamanın ya da dürtünün olduğu her durumda, topluma kurumsal bir mantığı zorla kabul ettirmeye çalışır. Açıklama, bireylerin tercihlerini yaptıkları koşulların tanımıyla yola çıkar ve bir bütün olarak sistemi takip eden tüm sonuçlar hakkında bir sonuca varır.

Böylece kurumsal mantık fikri görece netlik kazanır; kurumsal mantık fikri, bireysel eylemlerle ve sosyal ilişkilerde şekillenen yerleşmiş bir dizi dürtü ve sınırlama tarafından yaratılmış sosyal düzenlemelerle ilgilidir. Örneğin, belirli bir mülkiyet sistemi, bireysel eylemlerin ortaya çıkacağı belli koşullar yaratır. Sistem, bireysel davranışları yapılandıran farklı dürtüler ve sınırlamalar yarattığı gibi, kurumsal 'ihtiyaçlar' da yaratır. Kurumsal ihtiyaçların yaratılması ise bu ihtiyaçları tatmin edecek diğer kurumların ortaya çıkmasını hızlandırır. Bu tarz bir mantığın implikasyonları genelde belirsizdir ve bunları açıkça gözönüne sermek için başından sonuna kadar aynı kaliteyi sürdürecektir bir analize gerek duyulur. Bu, Hegel'in 'aklın kurnazlığı' ve Smith'in 'saklı ülke' saptamasıdır. Bağımsız tercihleri etkileyen etmenlerin sosyal sonuçları tahmin edilemeyebilir. Bu nedenle sosyal bilimciler, belirli bir sosyal ilişkiler ve koşullar dizisinin kurumsal implikasyonları üzerine kafa yormaya gayret etmelidirler.

Marx'ın görüşüne göre, kapitalizmin sosyal üretim ilişkilerince tanımlanan güdüsel ve kurumsal koşulları, kapitalist ekonomiye şu anlamda kurumsal bir mantık empoze eder: Güdüsel ve kurumsal koşullar, kapitalist ekonomi içindeki çeşitli bireylerin ilgi alanlarını ve bireylerin üzerinde düşünmeleri gereken yasakları ve dürtüleri tanımlar. Söz konusu koşullar kişilerin hareket ettiği üst düzeyde yapılandırılmış bir sistemi temsil ederler ve bir bütün olarak üretim tarzına, açık bir gelişim ve organizasyon mantığı empoze e-

derler. Açıklama bu nedenle, bu koşulların kapitalist sistemin gözlenebilen özelliklerine damgalarını vurdukları süreci gözönüne sermeyi kapsar. Gerçekten de Marx'ın merkezi birikim kanunlarına –emek verimliliğinde, konsantrasyonda, merkezileşmede artış ve yedek sanayi ordusunun yaratılması– dair yorumu, bu temel yapıya sahiptir. Marx, temsili kapitalisti karakterize eden hareket biçimini belirler ve ardından kollektif sonuçların, bu davranış biçiminin evrenselleşmesini takiben ortaya çıktığını gösterir: bir bütün olarak ekonomi için işgücü verimliliği artar, ekonomi teknik açıdan daha ileri bir düzeye çıkar, kapital-emek oranı yükselme eğilimine girer, ortalama şirket büyüklüğü yükselme, toplam şirket sayısı ise azalma eğiliminde olur.

Marx'ın akıl yürütmesini böyle ele almak, Marx'ın kapitalist üretim tarzının, diyalektik yöntemle başvurulmaksızın, bir gelişim mantığına sahip olduğu görüşünden tatmin olmamızı sağlar. Burada önerilen yorum, bu gelişim mantığı fikrinin, kapitalizmin sosyal ilişkileri içinde akılcı bireyin eylemleri ve stratejilerinin analizinden toplam makro kanunlar oluşturma düşüncesi açısından nasıl anlaşılabileceğini göstererek, bir 'sosyal mantık' fikrinin diğer ampirik sosyal bilim dallarıyla uyumluluğunu sağlamaktır. Diğer bir deyişle, yukarıda sözü edilen zorunluluk (örneğin, kapitalizmde birikim kanunlarının zorunluluğu), mantıksal değil kurumsal bir zorunluluktur. Kapitalizmin temel kurumları ele alındığında, birikim kanunlarıyla simgelenen eğilimler, doğal olarak çok sayıda akılcı bireyin (kapitalistler, proleterler, toprak sahipleri vs.) eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkma eğiliminde olacaktır. Bu zorunluluk biçimi sosyal olgunun bilimsel açıklaması fikrine tamamiyle uygundur. Dolayısıyla bu yorum, bütün makale boyunca Marx'ın sisteminin ne Hegel'in felsefi sistemine ne de Hegel'in diyalektik yöntemine dayalı olmadığını savunan görüşe bir kez daha arka çıkmıştır.

***Kapital*'de Ampirik Akıl Yürütme**

Şimdiye kadar değinilen argümanlar, Marx'ın olgunluk dönemi yönteminin, merkezi olarak ampirik araştırmaya ve kuramın doğrulanmasına dayalı olduğunu belirtir. Acaba bu beklenti *Kapital*'de desteklenmiş midir? Marx'ın ampirik kanıtları kullanımı karmaşık bir konudur.⁵¹ *Kapital*'le ilgili

⁵¹ *Kapital* yorumcularının birçoğunun, bu çalışmada yer alan ampirik verilerin karakterini ve çeşitliliğini dikkate almaması, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Fred Gottheil'in eseri kısmen bir

dikkatli bir inceleme yapıldığında, Marx'ın tarihsel ve ampirik maddeyi değişik şekillerde kullandığı görülür: Marx, kuramsal noktalara örnek vermek amacıyla, kapitalizmin dikkat çekecek kadar kötü özelliklerini belgelemek amacıyla, belli kuramsal tezleri desteklemek amacıyla ve soyut bir kuramın doğruluğunu değerlendirmek amacıyla tarihsel ve ampirik maddeyi kullanmıştır. Dolayısıyla Marx'ın ampirik akıl yürütmesi, basit doğrulama modellerinin önerebileceğinden çok daha karmaşık bir akıl yürütmedir. Ancak açık olan, Marx'ın kapitalizm kuramına dair ampirik değerlendirmeyi ciddi bir biçimde yaptığıdır.⁵² Marx kuramsal araştırmasında kapitalizmin ekonomik tarihi, İngiliz kapitalizminin çağdaş tavrı (örneğin, ücretlerde dalgalanmalar, iş çemberinde sallantılar ve diğerleri) ve İngiliz kapitalizminde sosyal koşullar (örneğin Mavi Kitaplar, şehirlerdeki yaşam koşullarına dair gazete yorumları, vs.) hakkında geniş kapsamlı çalışmalar yapmıştır.⁵³

Kapital, ampirik kanıtlara dair bu disiplinli dikkati yansıtır. *Kapital*'in 25. Bölümünde (Kapitalist Birikimin Genel Kanunu) Marx'ın ampirik verileri kullanımına ilişkin iyi bir örnek bulunabilir. Marx burada, kapitalist ekonominin gözlemlenebilen davranışları için –özellikle kalıcı bir 'artı nüfusa' (yedek sanayi ordusu) yönelik eğilim ve konsantrasyon ve merkezileşmeye yönelik eğilimler– kapital kuramının bazı temel implikasyonlarını çözümler. Ardından kuramsal analizin doğruluğunu sınamak için mevcut ekonomi istatistiklerini İngiliz ekonomisinde kullanır.⁵⁴ *Kapital*'in sonraki ciltleri benzer bir örüntü sergiler; Marx ikinci ciltte yeniden-üretimin

istisna olarak görülebilir: Fred Gottheil, **Marx's Economic Predictions**, Evanston 1966. Marx'ın bilgisinin niteliği ve genişliğine dair genel bir tartışma için bakınız, E.J. Hobsbawm, **Pre-Capitalist Economic Formations**, New York, 1972.

⁵² E. P. Thompson'un gözlediği gibi, 'Marx da [Darwin gibi] "büyük gerçeklere" bu saygıyı taşırdı, ve her ikisinde de yapma ve bozmanın heyecan veren diyalektiğini ve kavramsal hipotezlerin oluşumunu ve bu hipotezleri desteklemek ya da çürütmek için ampirik kanıtların ortaya çıkarılışını görürüz'. (Thompson, **The Poverty of Theory**, s. 274)

⁵³ Bu materyallerin Marx için önemi, mektubunda da açıkça görülür: 'Özenle sürdürdüğüm çalışmamın ortasında, birbiri ardınca Mavi Kitap'lar elime ulaştı ve kuramsal sonuçlarımın bu gerçekler tarafından tamamen doğrulandığını görmek beni mutlu etti'. (Karl Marx and Frederick Engels, **Selected Correspondence**, Moscow 1975, s. 180-81)

⁵⁴ Marx, **Capital I**, s. 802.

mantığını irdeler ve daha sonra analizini desteklemek amacıyla uygun istatistiksel verileri dikkate alır; üçüncü ciltte ise kâr oranının dinamik eğilimlerine dair kuramsal bir analiz öne sürer ve bu analizi gerçek kâr oranı davranışı açısından değerlendirir.⁵⁵ Bu örneklerin her birinde, kuramsal ilkeleri değerlendirmek amacıyla uygun ampirik ve istatistiksel kanıtlardan yararlanmaya azami gayret sarfedildiğini görürüz.

Marx'ın 'Galileci' Ampirisizmi

Yukarıda değinilen tüm bu yorumlar sayesinde, Marx'a, onu hem Hegel'in diyalektik yönteminden hem de geleneksel Britanya ampirisizminden ayıran bir tür ampirisizm yükleyebiliriz. Birincisi, Marx ampirik araştırma yapmadan kapitalizmin gerçek özelliklerini keşfetmenin mümkün olabileceği *a priori* bir yöntem nosyonunu kesin olarak reddetmiştir. Nitekim, Roma ticaret toplumunun gelişimi ile Avrupa kapitalizminin gelişimi arasındaki farklılıkları yorumlama sorununu işlerken şöyle yazmıştır: 'Olaylar çarpıcı biçimde benzerdir ancak farklı tarihsel çevrelerde geçiyor olmaları tamamen farklı sonuçlara yolaçar. Bu evrim biçimlerinin her birini ayrı ayrı inceleyerek ve ardından bunları karşılaştırarak, bu olguya dair ipucunu bulabiliriz, ancak anahtarı genel tarihsel felsefi kuram (tarih ötesini kapsayan yüce meziyetler) olanın bu ipucuna ulaşabilmesi olası değildir'.⁵⁶ Felsefi keşif yöntemlerinin olasılığı hakkındaki bu şüphecilik, Marx'ın geleneksel Britanya ampirisizmi ile ilgilenmesini sağlayan bilgi kuramının bir özelliğidir. İkincisi, Marx ampirik araştırmaya ve bilimsel iddiaların değerlendirilmesinde gerçek kanıtların kullanılmasına merkezi bir yer verdiği pozitif bir bilgi kuramını savunur. Marx özellikle, gerçek tarih bilgisinin ve sosyal kurumların sadece somut tarihsel ve ampirik araştırma yoluyla keşfedebileceğini iddia eder. Nitekim Marx kapitalizm yorumunun, kaçınılmaz olarak kapitalizmin kurumları konusunda mevcut ampirik kanıtlarla uyumlu olması açısından değerlendirileceğini biliyordu. Dolayısıyla, ampirik kanıtların, bilginin nihai ve yeri değiştirilemez kaynağı olduğunu –yine Britanya ampirisizmine paralel olarak– savunuyordu.

Bununla beraber bu paralellikler, Marx'ın epistemolojisinin geleneksel Britanya ampirisizminin basitçe daha ge-

⁵⁵ Karl Marx, **Capital II**, New York 1973, s. 109-229; Marx, **Capital III**, s. 200-34, 273-301, 317-75.

⁵⁶ Marx and Engels, **Selected Correspondence**, s.294.

lišmişı olduğu anlamına gelmez. Çünkü Marx'ın bu gelenek konusunda da acımasız eleştirileri vardır (özellikle James Farr'ın birçok makalesi bu konuya değinir).⁵⁷ Bu eleştirilerin ana boyutu Marx'ın tümdengelimci ya da saf ampirisizmi –doğal veya sosyal olgulara dair bilimsel açıklamalara basit gözlem, indirgemeci genelleme ve dikkatli kayıt tutma yoluyla ulaşmasının mümkün olduğunu söyleyen görüş– reddetmiştir. Marx özellikle, açıklayıcı kavramların kapitalist toplumun gözlenebilen özelliklerinden çıkarılabileceğini savunan görüşe karşı çıkmıştır. Politik ekonomiye ilişkin en ciddi suçlamaları bu nokta etrafında döner. 'Vulgar ekonomi ... her yerde olduğu gibi burada da görünüşleri düzenleyen ve açıklayan kanuna zıt olarak görünüşlere saplanır'.⁵⁸ Üçüncü ciltte de benzer eleştirilere rastlanır: 'Vulgar ekonomist, rekabete köle olmuş kapitalistin saçma nosyonlarını açıkça daha kuramsal ve genel bir dile çevirmekten ve bu nosyonların geçerliğini göstermeye çalışmaktan başka bir şey yapmaz'.⁵⁹ *Artı Deđer Kuramları*'nda da Adam Smith'i aynı şekilde eleştirir: '[Smith], rekabet olgusunda kurduğu bağlantı gibi ve böylece bilimsel olmayan gözlemciye, gerçekte burjuva üretim süreciyle ilgilenen kendisine göründüğü gibi görünen bağlantıyı, kapitalizm olgusunda da kurar'.⁶⁰ Marx bu görüşlere karşı, bilimsel açıklamanın gözlemlenen olguya yol açan mekanizmalar hakkında soyut hipotezlere gerek duyduğu fikrini savunur:

Şurası açıktır ki tıpkı ruhların görünen hareketlerinin, duyu yoluyla algılanamayan gerçek hareketlerine aşına olan kendisinden başka hiç kimseye bir anlam ifade etmediği gibi, kapitalin içsel doğasına ait bir kavrama sahip olmadan, rekabetin bilimsel analizini yapamayız.⁶¹

Dolayısıyla kapitalizm olgusunun bilimsel açıklaması, olguya neden olan nedensel yapılar ve mekanizmalara dair bir hipotez üzerine kurulmalıdır. Marx'ın epistemolojisinin bu özelliği, konu başlığını 'Galileci' ampirisizm olarak seçme-

⁵⁷ Farr, 'Marx No Empirist'; Farr, 'Marx and Positivism'; ayrıca bakınız Norman Geras, 'Marx and the Critique of Political Economy', Robin Blackburn (ed.), **Ideology in Social Science**, New York 1973.

⁵⁸ Marx, **Capital I**, s. 421-22.

⁵⁹ Marx, **Capital III**, s. 338.

⁶⁰ Karl Marx, **Theories of Surplus Value**, Cilt 2, London 1969, s. 165.

⁶¹ Marx, **Capital I**, s. 433.

mize neden oldu.⁶² Saf ampirisizm bilimsel bilginin, geçmiş deneyimlerin basit tümdengelimci özetlerinden oluştuğunu savunduğu için kabul edilemez.

Marx'ın yönteminin Galileci düşünce tarzı, Marx'ın kapitalizmin kuramsal analizini yapabilmesini sağlamıştır. Ancak Marx bu kuramın kendi ampirik sonuçları açısından değerlendirilmesi gerektiğini de biliyordu. Dolayısıyla kuramının başarı kriterinin, kapitalist ekonominin gözlenen özelliklerinin kuramı doğrulama derecesi olduğunu savunuyordu ve kuramın ampirik sonuçlarını böyle bir değerlendirmenin yapılmasına izin verecek şekilde ele almaya çalışmıştı. Kuramsal hipotezlerin ampirik kanıtlardan *çıkarsanamayacağı* düşünülürken en çok gerek duyduğumuz şey, araştırmacının mevcut kanıtların temel biçimlerini bilmesi ve kuramını kanıtların ışığı altında eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesidir. Marx bu koşulu kesinlikle yerine getirmiştir. *Kapital*, kapitalizmin içsel doğasının kuramsal bir analizidir. Ancak Marx'ın yoğun kuramsal analizi, ampirik verilere sürekli dikkat edilmesiyle ve bitmiş kuram üzerindeki ampirik denetimlere uyulmasıyla yumuşatılmıştır.

⁶² Richard Westfall, Galile'nin bilimsel açıklamaya ilişkin yaklaşımını şu sözcüklerle tanımlar: '*Dialog* boyunca, gözlemin kutsallığını savunan Simplicius'tur [Aristotelesçi mekaniğin temsilcisi]... Tembellik hareketi, gerçekte gerçekleştirmekten yoksun, idealize edilmiş bir kavramdır. Deneyimden yola çıkarsak, oldukça sofistike bir deneyim analizi olan Aristoteles'in mekaniğine ulaşırız. Buna karşılık Galile deneyimin asla bilemeyeceği idealize edilmiş koşulların analiziyle işe başlamıştır'. (Richard Westfall, **The Construction of Modern Science**, New York 1971, s. 29) Bu durumda Galile'ye göre bilimsel açıklama, ampirik düzenlemelerden çıkarsanmalı ve dünyanın gözlemlenen özelliklerine neden olan nedensel yapıların kuramsal analizini vermelidir. Galileci bilimle ilgili daha başka yorumlar için ayrıca bakınız: E. A. Burt, **The Metaphysical Foundations of Modern Science**, New York, 1954, s. 78ff. Bu yorum kaba hatlarıyla, Marx'ı 'gerçekçi' bir metodolojiyi kullanıyormuş gibi yorumlayanların (Farr dahil) düşünceleriyle uyumludur çünkü, gerçekçi metodoloji gözlemlenebilen düzenlemelerin, bunlara yol açan nedensel yapılarla dayalı olarak açıklanabilmesi gerekliliğine en yüksek mevkiyi verir. Russell Keat ve John Urry çalışmalarında bu görüşü işlemişlerdir: Russell Keat ve John Urry, **Social Theory as Science**, Bölüm 2.

Bu nedenle Marx ampirisizminin çarpıcı derecede modern bir havası vardır. Hem spekülâtif düşünce iddialarını hem de tümdengelimciliğin oldukça sığ sınırlamalarını reddeder. Bu ikisinin yerine bilimin, gizli nedensel mekanizmaları ortaya çıkarmaya çalışan soyut hipotezler açısından formüle edilmesi ve bu hipotezlerin uygun ampirik kanıtlarla doğrulanması gerektiğini savunur. Bu konum hem Hegel'in kavramsalcı yönteminden hem de kaba ampirisizmden oldukça farklı bir konumdur. Hegel'in sistemi idealist ve *a priori*dir; açıklamaların yeterliliğini değerlendirmek için ampirik veriler kullanmaya çalışmaz. Buna karşılık Marx'ın sistemi ampirik kanıtların titizlikle kullanılması üzerine kurulmuş bir sistemdir. Marx aynı zamanda kaba ampirisizme karşı olarak, bilimsel açıklamaların ampirik verilerden doğrudan çıkarsanamayan mekanizmalar, yapılar, nedenler ve benzerleri hakkındaki hipotezlere dayalı olarak ilerleyebileceği düşüncesini benimser.

Ampirisizm Marx'a Uygulandığında Anakronistik midir?

Farr, Hudelson'un *Kapital*'i ampiristik olarak nitelemesini çürütürken Hudelson'un yorumunun anakronistik olduğunu savunur: '[Mantıksal özelliklerin] bu kısa kataloğu ... çağdaş ampirik bilim felsefesine uygundur ancak Marx'ın kendi zamanının ampirik felsefesine uymaz.... Şimdi bu en azından bir tür tuhaf tarih yazımıdır'.⁶³ Farr, Hudelson'un Marx'ın yöntemine dair görüşlerine daha fazla dikkat etmesi gerektiğini söyler: 'Marx'ın kendi yönetsel düşüncelerinin bağlamı ve dili biraz daha titiz bir okuma gerektirir çünkü aceleci ve gayri resmi bir şekilde yirminci yüzyıl ampirisizminin saflarına dalmıştır'.⁶⁴

Ancak bu suçlama yanlış anlaşılmıştır, çünkü bilim felsefesinin mantıksal karakterini yanlış yorumlar. Bir yazarın 'metodolojisi'ni incelerken, iki farklı soruyla ilgilenebiliriz. Birincisi, kuramda geçen *belirtik* bilim felsefesi nedir diye sorabiliriz. Bazı sosyal bilimciler kapsamlı metodolojik tezler yazmışlardır (örneğin, Weber'in *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi / Methodology of the Social Sciences*). Bu tür metodolojik yazıları kapsayan bütünleştirilmiş bir bilim felsefesi ifadesi ortaya çıkarma projesi önemlidir ve sıradan değildir. (Bu

⁶³ Farr, 'Marx No Empiricist', s. 466-67.

⁶⁴ A.g.e., s. 467.

tür çalışmalarda genelde yetersizlikler ve tutarsızlıklar olduğu için sıradan değildir.) İlgilendiğimiz diğer soru araştırmacının araştırmasına yön veren *örtük* bilim kuramının ne olduğu olabilir. Herhangi bir bilimsel esas, zengin bir açıklamalar, doğrulayıcı savlar, çıkarımlar, betimlemeler, kanıt analizleri vs. bütünü simgeler ve bu 'veriler' bilimsel akıl yürütme ve açıklamanın yapılandırılmış bir modelini örtük olarak tanımlar. Gerçekte bilimadaminin çalışmasına yön veren açıklama, kuram oluşturma, ampirik doğrulama gibi örtük standartları, kuramsal ve ampirik uygulama yapısından çıkarabiliriz. Dolayısıyla bilim filozofu için akılcı bir yöntem yaklaşımı, bu tür verileri titizlikle ele almak ve bu verilerin temsil ettiği bilimin doğası hakkındaki altta yatan varsayımları yeniden yapılandırmak olmalıdır.

Bu yaklaşıma göre, bilimsel bir çalışmanın herhangi bir esası iki farklı bilim 'kuramı'nı kapsayabilir: bilimadamı tarafından metodolojik yazılarında ortaya konmuş belirtik bir kuram ve gerçek ampirik ve kuramsal uygulamalarında ortaya çıkarılabilecek örtük bir kuram. Bu iki tür kuram hakkında iki gözlemde bulunulabilir. Birincisi bu iki kuramın aynı olmasını beklemek için bir neden yoktur. Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda gösterdiği gibi, bilimsel bir araştırmacının esasının altını çizen bilim 'paradigmaları' karmaşık ve bulanıktır ve bilim tarihçisi için böyle bir paradigmayı yeniden yapılandırmak araştırma ve yorumlamanın en temel sorunudur.⁶⁵ Ayrıca bu tarz paradigmlar bilinçsiz bir düzeyde işlerler (tıpkı ana dilini konuşan bir kişinin kendi diline ait gramer bilgisinin bilinçsiz olması gibi).⁶⁶ Sonuç olarak, bir bilim uygulayıcısının (pratisyen), çalışmasını yapılandıran bilim hakkındaki yönlendirici varsayımları dile

⁶⁵ 'Belli bir araştırma geleneğini oluşturmaya yeterli kurallar bütünü'nün aranması, sürekli ve derin bir engellenme kaynağı haline gelir.... Bilimadamları, bir Newton'un; Lavoisier'nin, Maxwell'in veya bir Einstein'in bir grup çarpıcı probleme aşağı yukarı kalıcı çözümler getirdikleri yönünde fikir birliğine varırlarken, yine de, bazen farkında olmadan, bu çözümleri kalıcı yapan belirli soyut özellikler konusunda anlaşamazlar. Yani bir paradigmayı tamamen yorumlama veya mantıksallaştırma konusunda uzlaşmadan, hatta böyle bir şey için çaba bile sarfetmeden, sadece o paradigmanın belirlenmesi konusunda uzlaşabilirler'. (Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2. Baskı, Chicago 1970, s. 44)

⁶⁶ Noam Chomsky'nin performans-yeterlik ayrımı tartışması için bakınız: Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge 1965, bölüm 1.

getirebilecek ayrıcalıklı bir konumda olmasını beklemek için hiçbir neden yoktur. Gerçekten de yetenekli bir bilimadamının kuramına ilişkin, kendi uygulamalarından oldukça farklı mantıksal bir karakter hakkında görüşlerinin olması bilim tarihinde sık rastlanan bir şeydir.⁶⁷

İkincisi, bu iki kuram arasında, bilim felsefesi açısından daha önem taşıyanı ikinci kuramdır. Çünkü bilim felsefesi hem betimleyici hem de normatif bir girişimdir. Bilim felsefesinin betimleyici yanı, tıpkı bilim tarihinde olduğu gibi, gerçek bilim uygulamasıyla ilgilidir. Bilim filozofları, bilimsel girişime yol gösteren bilimsel acıcılık standardı kuramlarını oluşturmayla ilgilenirler. Bunun sonucu olarak da, bilim felsefesinin dayandığı veriler, bilimsel uygulama bütününden çıkarılabilecek örtük bilim kuramlarından çıkarsanırlar. Gerçek bilim uygulamasından farklı normatif implikasyonları olan herhangi bir bilim felsefesi kesinlikle reddedilmelidir.

Marx'ın metodolojik yazılarının, kendi örtük bilim kuramına dair bir araştırmaya uygunluğu konusundaki şüphecilik birçok temelden kaynaklanır. Birincisi pratik bir konudur: Marx'ın somut ampirik ve kuramsal araştırma ile metodolojik çalışmalarına ayırdığı zaman ve çaba arasında büyük bir fark vardır. Farr'ın da değindiği gibi, Marx'ın çalışmasının esası, büyük miktarda belirtik metodolojik bir kuram oluşturmayı kapsamaz: 'Marx bilimsel yöntem üzerine asla devamlı bir bilimsel eser yazmamıştır.... Sadece konuyla kısmen ilgili ve ne üzerinde düzeltme yapılmış ne de basılmış iki makale karalamıştır'.⁶⁸ Buna ek olarak Marx'ın metodolojik yazıları genelde kendi araştırma mantığını ele almasından değil belli tartışmalardan ve felsefi konulardan etkilenmiştir. Bu nedenle Marx'ın nadir metodolojik görüşlerinin, araştırmasını destekleyen zengin, karmaşık yönlendirici kuralları ve uygulamaları ayrıntısıyla ele almayı başarması şarttır.

İkincisi, Marx'ın metodolojik görüşleri, ampirik ve kuramsal araştırmasıyla çok da ilgili olmayan bir dizi felsefi tartışmanın içine dalar. Özellikle açık metodolojik fikirlerinin

⁶⁷ Isaac Newton bu olasılığa dair meşhur bir örnek vermiştir; Newton'un belirtik metodolojik görüşleri oldukça tümevarımsaldır (örneğin, slogandaki 'hipotez non fingo' yorumunu düşünün), buna karşılık yaratıcı bilimsel çalışması, kuramın oluşturulmasına fırsat verir. Bu noktayla ilgili yorum için bakınız: Larry Laudan, **Science and Hypothesis**, Dordrecht 1981, s. 86ff.

⁶⁸ Farr, 'Marx No Empiricist', s. 465.

birçoğu, Hegelci bir filozof olarak eğitilmesinden kaynaklanır –örneğin, kapitalist üretim tarzının 'saklı özü'nü ortaya çıkarma fikri ya da araya kullandığı diyalektik dil. Ancak Marx'ın gerçek bilim uygulamasını ayrıntılı olarak ele aldığımızda, bu Hegelci fikirlerin, *Kapital*'de bulunabilecek gerçek açıklamalarla ve ampirik analizle çok yapay bir ilgisi olduğunu görürüz.

Bu tartışmalar, eğer Marx'ın 'yöntemi'yle ilgileniyorsak, onun bölük pörçük metodolojik görüşlerine değil gerçek bilimsel uygulamasının ayrıntılarına dikkat etmemiz gerektiğini belirtir. Ancak bu bulgu Farr'ın Hudelson'a yönelttiği 'anakronizm' suçlamasını çürütür. Modern ampirik bilim felsefesi tarafından açıklanan metodolojik fikirlerin ondokuzuncu yüzyılda *açıklanmadığı* gerçeği, ondokuzuncu yüzyıl bilim çalışmalarının bu standartlar tarafından yönlendirilmediğini göstermez. Bilim felsefesinin amaçlarından biri, çeşitli bilimsel girişimlere yol gösteren bilim standartlarını tanımlamak ya da ifade etmek için bir temel oluşturmaktır. Modern ampirik bilim felsefesi bu açıdan başarılı olabilirse, bir dereceye kadar Marx gibi sosyal bilimcilerin uygulamalarını başarıyla tanımlaması şaşırtıcı olmaz.